

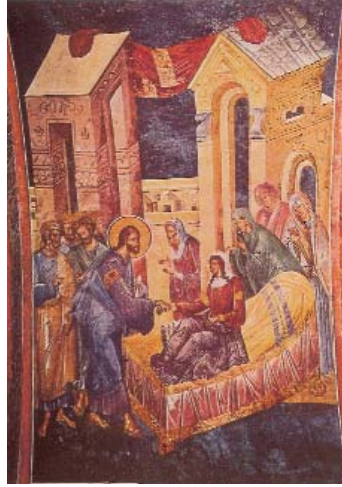
BJZANS'TA HEKJM AZJZLER,
EYÜP'TEKJ KOSMAS VE DAMJANOS
KJLJSESJ

Doç. Dr. Gülgün KÖROĞLU

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü bitirdi. Mimar Sinan Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamladı. Halen aynı Üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmakta. Ortaçağla ilgili kazı ve yüzey araştırmalarına katılmakta. Bizans sanat ve mimarisi konusunda çalışmaları bulunmakta.

Doğu Roma ya da günümüzdeki adlandırılışıyla Bizans İmparatorluğu, Ortaçağın tümünü kapsayan, Anadolu, Balkanlar, İtalya, Yunanistan, Suriye ve Kuzey Afrika'da bin yılı aşkın süre hüküm sürmüş, döneminin dünya devleti olmuş bir uygarlıktır. Bizans kültür ve sanatı içinde birbirine karşıt olan pek çok etken yan yanadır. Örneğin çok tanrılı Pagan inancı ile tek tanrılı Hıristiyan inanç, Latin kökenli Roma ile Doğulu Grek kültürü ve yayıldığı geniş coğrafyadan dolayı mahalli kültürlerin, Bizans'ta iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca sınır komşularıyla savaşların yanı sıra karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı da göze çarpmaktadır.

Bizanslılar hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için kökeni Grek-Roma geleneğine dayanan tıbbi yöntemlerinin yanı sıra inanca dayalı uygulamaları da kullanmışlardır⁽¹⁾. Bizans tıbbi ve tıp kuruluşlarıyla ilgili bilgiler sınırlı da olsa günümüze ulaşabilmiştir⁽²⁾. Bizans tıbbi ile ilgili bilgi veren kaynaklar arasında başta el yazmaları, manastır vakfiyeleri (typikon), tarihçilerin yazdığı kronikler ve azizlerin hayat hikayeleri (vitae) gelmektedir. Bizans döneminde, Yunan ve Roma döneminde yazılmış tıpla ilgili kitapların kopyaları yapılmıştır. 6.yüzyılda, Juliana Anicia adlı soylu bir hanımın desteğiyle kopyalanan şifalı bitkileri, hayvanları tanıtan günümüzde Viyana'da bulunan resimli Dioskorides el yazması bu kitaplardan sadece biridir⁽³⁾(resim 1).

Günümüze ulaşabilen tıpla ilgili arkeolojik belgeler arasında; Romalı ve Bizanslı hekimlerin operasyonlarda kullandıkları araç gereçler⁽⁴⁾ (bıçak, kemik kesici, spatül, çengel, iğne, cımbız, sonda, forseps ve kan alma kapları vd.) ile hekimlerin bu tür aletlerini ve ilaç şişelerini taşıdıkları fildişi, ahşap veya deriden kutu ve sandıkları gelmektedir⁽⁵⁾. Ayrıca hekimlik

mesleğiyle profesyonel olarak uğraşan erkek ve kadın hekimler (medici-iatros) ile süt anne, ebe gibi yardımcı elemanların varlığını mezar taşları da göstermektedir⁽⁶⁾.

Manastır vakfiyelerinde, hastane, cüzamhane, düşkünler ve öksüzler evi gibi manastıra bağlı kurumlar ve buralarda çalışan personel ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Örneğin Pantokrator Manastırı'na ait vakfiyede⁽⁷⁾, manastıra bağlı olarak çalışan, Konstantinopolis'in en büyük hastanesinin bölümleri, burada görev yapan hekim ve diğer yardımcı personel ile hastalara sağlanan olanaklardan söz edilir. Bugün Vatan caddesi olan, Bizans döneminde Lykos deresinin kuzey kıyısında kurulmuş bulunan Konstantin Lips Manastırı'nın da bir hastanesi vardı⁽⁸⁾. Hastanelerin yanı sıra Ksenedokion yada Xenon denilen yapılarda, yolcular ve yaşlılar konaklayabildikleri gibi buralarda ihtiyacı olanlara tedavi de uygulanmaktaydı. Nika İsyanı(532 yılı ocak) sırasında çıkan yangında, Hagia Eirene Kilisesi'nin bitişiğindeki Sampson Ksenedokionu'nda kalan çok sayıda hasta da yanarak ölmüştü⁽⁹⁾. Yaşlılar için kurulmuş olan huzur evleri ise daha çok Boğazın her iki yanındaki sırtlarda bulunuyordu⁽¹⁰⁾. Kentin dışında olması tercih edilen, cüzamlı hastalara hizmet veren cüzamhanelerden biri de Hasköy civarında kurulmuştu⁽¹¹⁾.

Farklı inançlara rağmen ülkeler arasında hekim alışverişi olduğu da bilinmektedir. 14.yüzyıl başlarında Orhan Beyin, Taronites adında bir Bizanslı hekimidir. İmparator Andronikos Palaiologos'un (1328-41) hastalığı sırasında saray hekimlerinin yanı sıra Türkler'den de üç hekim çağrılmıştı.

Resim 1; Böğürtlen çalısı, minyatürlü el yazması, Dioskorides, De Materia Medica'nın 10.yüzyıl kopyası 39x29 cm

Resim 2; Kötü ruhlar, Ioannes Klimaks'ın cennet merdiveni konulu ikonasından ayrıntı, Sina Katherineina Manastırı, Ahşap üzerine tempera, 12.yüzyıl.

Resim 3; İsa'nın Jarius'un kızını diriltme mucizesi, Kariye Müzesi, Mezar şapeli freskolarından ayrıntı, 14.yüzyıl.

(1) A. M. Talbot - G. Vikan, "Healing," The Oxford Dictionary of Byzantium 2 (1991), (Eds. A.Kazhdan et.al.), s. 905.

(2) Bizans hastaneleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. S. Miller, The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire, Baltimore-London 1997.

(3) S. Eyice, "Bizans hastanelerine dair", TAÇ 1/3 (1986), s. 10 ve 15 not 64 (E. Diez, "Die miniaturen des Wiener Dioskurides", J. Strzowski, Ursprung und Sieg der Althbyzantinischen Kunst, Wien 1903, s. 4. Bu çok değerli elyazma, Elçi O. Ghiselin de Busbecq (1522-1592) tarafından İstanbul'da bir Yahudi'den satın alınarak Viyana'ya götürülmüştür. Bkz. Vier Briefe aus der Türkei, latince'den çev. H. Cahit Yağcı, İst. 1939, s.315)

(4) R. Jackson, Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar, (Çev. Ş. Mumcu), Homer Yayınları, İstanbul 1999, s.110-1 (resim 27), s. 115 ve 118 (resim 29), s. 112, resim 28'de Atina Asklepiou'nda bulunan mermer levha üzerinde kabartma olarak, içinde beş adet neşter ve kemik levyesi olan mentşeli tahtadan cerrahi alet kutusu ile iki kan alma kabı gösterilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki tıp aletleri için bkz. N. Atakan, "Anadolu'da tıp aletleri ve araç-gereçleri", İstanbul Arkeoloji Müzesi Geçmiş Günümüzde Tıp Sergisi, 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul 2002, s. 1-3 ve 8-17.

(5) G. Vikan, "Art, medicine, and magic in early Byzantium", Dumbarton Oaks Papers 38 (1984), 65, not 3.

(6) Günümüzde Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen, Afyon'da bulunan olan hekim Marcus'a ait mezar taşı (env.no.379) için bkz. Eyice 1986, s. 5, resim 1; Roma ve Bizans döneminden hekim, ebe ve süt anne mezar taşları için bkz. Jackson 1999, s. 83, resim 21 ve s. 97, resim 25a ve 25b.

(7) G. Schreiber, "Byzantinisches und abendländisches hospital. Zur spitalordnung des Pantocrator und zur Byzantinischen Medizin", Byzantinische Zeitschrift 42 (1943), s. 116-49 ve 373-6; (Ed.) J. Thomas - A. Constantinides, Byzantine Monastic Foundation Documents II, (DOS XXXV, Harvard University) 2000, s. 734-5.

(8) Eyice 1986, s. 11.

(9) Prokopios, İstanbul'da Justinianus Döneminde Yapılan, Birinci Kitap, (Giriş ve çeviri E. Özbayoglu), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 1994, s. 25; W. Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Çev. Ü. Sayın), İstanbul 2001, s. 22. Bu alanda yapılan arkeolojik kazılarla ilgili bkz.F. Dirimtekin, "Les fouilles faites a Istanbul", Cahiers Archeologiques 13 (1962), 161-85.

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Eyice, Bizans Devrinde Boğaziçi, İst.1974.

(11) Eyice 1986, s. 9.

Resim 4- İsa'nın cüz zamlyı iyileştirmesi mucizesi, Kariye Müzesi, İç narteks mozaiklerinden ayrıntı, 14.yüzyıl.

(12) Prokopios 1994, s. 35; Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. B. Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996, s. 453, 515; (Yayına hazırlayan) I. Demirkent, *Mikhael Psellos'un Khronografyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992; (Yayına hazırlayan) I. Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 139. Bizanslı tarihçilerin kaleme aldıkları kroniklerde, daha çok imparatorların hastalıkları ve uygulanan tedavilerinden söz edilir. Örneğin Prokopios (1994, s.33), Iustinianus'un dizindeki acıdan kurtulmanın minnet borcuyla, Kosmidion'daki Kosmas ve Damianos Manastırını genişlettiğini yazar. Konstantin Monamakhos'un çok acı çekmesine neden olan gut hastalığı da Mikhael Psellos'un Khronografyasında anılır. Anna Komnena'da babası İmparator I.Aleksios Komnenos'un ağır hastalık sonrası Mangana Sarayı'ndaki ölümünü anlatır.

(13) P. Brown, "The rise and function of the holy man in late antiquity", *Society and the Holy in Late Antiquity*, (Ed. P. Brown), Los Angeles 1982, s. 151.

(14) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. R. Cormack, *Writing in Gold: Byzantine Society and its Icons*, London 1985.

(15) M. W. Dickie, "Narrative-patterns in Christian Hagiography", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 40 (1990), s. 83-98.

(16) A. Kazhdan, "Holy and miracle workers", *Byzantine Magic*, (Ed. H. Maguire), Washington D.C. 1995, s. 73-81.

(17) P. Magdalino, "Aristocratic *oikoi* in the tenth and eleventh regions of Constantinople", (Ed. N. Necipoğlu), *Monuments, Topography and Everyday Life*, Brill 2000, s. 59.

(18) Örneğin Prokopios (1994, s. 35), İmparator Iustinianus'un dizindeki korkunç acıyı, Sivash Kırk Şehit'in (martir) kemiklerinin muhafaza edildiği sandıktan akan kutsal yağın geçirdiğini belirtmektedir.

Prokopios, Theophanes, Anna Komnena, Ioannes Kinnamos ve Mikhael Psellos gibi Bizanslı tarihçilerin kaleme aldığı kronikler, Bizanslı imparatorların hastalıkları, hekimler ve sağlık kuruluşlarıyla ilgili bilgi vermektedir⁽¹²⁾. Ayrıca Hıristiyanlıkta büyük önem taşıyan azizlerin hayat hikayeleri (*vitae*)'de Bizans tıbbını tanıtan kaynaklar arasındadır.

Bizanslılar her türlü hastalığın başlıca sebebi olarak; şeytan ve diğer kötü ruhları görmüşlerdir (resim 2). Hastalıklardan ve her türlü dertten kurtulma, ancak Tanrının ve Tanrıyla bir olduğuna inanılan İsa'nın izni ve yardımıyla olmaktadır. Kutsal Kitapta, İsa'nın mucizeleri arasında ölmüş olanların diriltilmesi, körün, felçlinin, kötürümün, cüzamlının, kanamalı kadının ve içine kötü ruh girdiği için deliren adamın iyileştirilmesi gibi pek çok mucizevi iyileşme anlatılmaktadır (resim 3-4-5). İsa, çok tanrılı dinin sağlık tanrısı Asklepios gibi hastalıkları iyileştirmekte ve Zeus gibi onları diriltebilmektedir.

Hıristiyan inancının ve kültürünün ayrılmaz parçaları olan azizler, inançları uğruna bu dünyanın bütün nimetlerinden ellerini eteklerini çekmiş, inançları için yaşamış, çeşitli zulümlere katlanmış ve sonunda canlarını bile feda etmekten çekinmemiş kutsal kişilerdir. Şeytanın yönettiği maddi dünyanın olumsuzluklarını taşımazlar⁽¹³⁾. Bu sebepten dolayı, diğer insanlara nazaran tanrıya daha yakınlaşmış, Tanrı da onlara insanüstü güçler bağışlamıştır. İyi

Hıristiyan ve insan olma özellikleriyle, inançlı insanlara örnek olmalarının yanı sıra tanrı ve insanlar arasında aracılık görevi yaptıklarına inanılmıştır⁽¹⁴⁾. Azizler tıpkı İsa ve Eski Ahitteki diğer peygamberler gibi, mucizeler gösterirler. Onlar insanlar için öbür dünyadan daha çok, bu dünya için gerekiydiler. Azizler sadece mucizevi tedaviler gerçekleştirmemişler, zaman ve yer kavramlarını aşarak, ölümlerinden sonra bile inananları himaye etmişlerdir⁽¹⁵⁾. Kentleri düşman saldırılarından korumuş, kuraklık, sel, deprem, rüzgar ve yangın gibi doğal felaketleri giderip, nehirleri aşmış, kıtlığı gidermiş, toprağı bereketlendirip, çekirge ve böcek gibi haşaratlardan ürünleri korumuş, vahşi hayvanları evcilleştirmiş, hastalıklardan ve diğer kötülüklerden insanları korumu olduklarına inanılmıştır⁽¹⁶⁾. Bazı azizler ve diğer kutsal kişilere bazı bölge, şehir ve kişilerce sahiplenildiği görülmektedir. Örneğin Demetrios, Selanik kentinin koruyucu azizidir (resim 6). Kenti düşman saldırılarından sayısız kere korumuş ve ona adanmış olan kilisedeki kutsal kalıntıları (*rölik*) şifa dağıtmaya devam etmiştir. 5.-6.yüzyılın tanınmış Theodosius ailesinin soylu kadınları, özellikle Mezopotamyalı Aziz Polyuktos'a çok güçlü bir inançla bağlı olduklarından, bu aileden gelen Juliana Anicia, azizin röliklerini Konstantinopolis'e getirtmiş, X. bölgedeki kendi sarayının yakınına bu azize adadığı büyük bir manastır kilisesi inşa ettirmiştir⁽¹⁷⁾.

İsa'nın çarmıha gerildiği gerçek haçın parçaları, kanlı kefeni, Meryem'in baş örtüsü ve kuşağı, havarilerin kutsal kalıntıları, azizlerin kemikleri, saç, sakal ve giysi parçaları ya da bunlarla temas etmiş her türlü obje, *rölik* olarak adlandırılmış ve bunların şifa verici özelliklerine inanılmıştır⁽¹⁸⁾. Röliklerin yanı sıra üzerinde kutsal kişilerin betimlendiği, özellikle kilise resimlerinin ve taşınabilir resimler olan *ikonaların* da bir aracı olarak, bizzat tasvir edilen kişiyle bağlantı kurduğu düşünülerek mucizeler yarattığı kabul edilmiştir.

Kaynaklar, özellikle dertlerine şifa arayan hastaların, Kutsal Topraklardaki Hac kiliselerinde ve türbelerindeki misafirhanelerde veya paspaslar üzerinde sabahladıklarında hastalıklarının aniden geçtiğini anlatan hikayelerle doludur.

Her türlü hastalığı iyileştirme ve sıkıntıları gidermede bazı azizlerin özellikle ön planda oldukları görülür. Mucizevi iyileşmeler sağlayan en ünlü ziyaret merkezlerinden biri, An-

takya yakınlarında, Mucizeler Dağı olarak tanınan Aziz Simeon Stylites'in yaşamını bir sütun üzerinde geçirdiği yerdir⁽¹⁹⁾ (resim 7). Aziz Simeon, yaşamını buradaki bir sütun üzerinde sürdürmüş, öldükten sonra da buraya gömülmüş, kısa bir süre içinde de bu kutsal alanda

bir manastır kurulmuştur. 6.-7.yüzyılın en popüler hac ziyaret yerlerinden biridir. Aziz'in üzerinde yaşadığı sütunun çevresinden, alınan toz ya da toprakla (*konis*) yapılmış, azizi sütun üzerinde gösteren *eulogia* denilen madalyonlar ile manastırın sarnıcından alınmış su veya kandil yağları küçük kurşun ya da pişmiş toprak mataralar içinde hac hatırası olarak hacılar tarafından alınmıştır (resim 8-9). Ayrıca azize adak olarak sunulan metal levhalar, tören haçları, madalyonlar ve tütsü kapları üzerinde sağlık ve bağışlanma dileyen yazıtların olması, bu yerin mucizevi iyileştirme sağlayan gücüne işaret etmektedir. Aziz Simeon Stylites'i gösteren tasvirlerde, azizin sütununa dayalı merdiven üzerinde veya yanında elinde tütsü kabı tutan bir figürün de yer alması tütsünün, aziz kültüründeki önemini gösterir. Tütsünün, duaları Tanrıya hızlı ulaştırmada ve kötü ruhları kaçırmada rolü olduğuna inanılmıştır⁽²⁰⁾.

Simeon Stylites'in mucizeleri arasında sayısız mucizevi iyileşme olayı mevcut kaynaklarda anlatılmaktadır. Manastırdan alınmış toprakla vücudu ovulan kötürümün ve karnı

Resim 5- İsa'nın körü iyileştirmesi mucizesi, Ravenna St. Apollinare Nuovo Kilisesi mozaği, 6.yüzyıl.

Resim 6- Aziz Demetrios ve himayesindeki çocuklar, Selanik Hagios Demetrios Kilisesi mozaiklerinden ayrıntı, 7.yüzyıl.

patlama derecesinde şişen gencin iyileşmesi gibi örnekler Bizans kayıtlarına geçen mucizevi iyileşme olaylarından sadece ikisidir⁽²¹⁾.

Mucizevi iyileşmeler gerçekleştirdiklerine inanılan kutsal kişilerin başında *Anargyroi* olarak adlandırılan azizler gelmektedir. Bu azizlerin büyük çoğunluğu, bu dünyada yaşadıkları sırada da hekim olarak insanlara yardım etmiş kişilerdir. Bu azizlere, *Anargyroi* yani gümüşsüz sıfatının verilmesinin nedeni hastalarından hiç bir ücret almadan onları tedavi etmiş olmalarıdır. Meslekleri hekimlik olan bu azizler arasında en ünlüleri; Kosmas ve Damianos adındaki Arap asıllı kardeşler (resim 10) ile Romalı bir senatörün oğlu olan Nikomedia (İzmit)'lı Panteleimon'dur⁽²²⁾ (resim 11). Abbakyrus (Kyros), Ioannes ve çok tanınmayan Sebaste (Sivas ?)'li Antiokhos⁽²³⁾ Panteleimon'u vaftiz eden, kendisi aslında bir hekim olmadığı halde anargyroi aziz olarak kabul edilen rahip Hermolaos (resim 12) ve adları onunla birlikte anılan Hermippos ve Hermokrates⁽²⁴⁾ ile çok tanınmayan Thalelaios⁽²⁵⁾ 'ta diğer anargyroi azizlerdir. Bu azizlerin tasvirleri özellikle kiliselerin apsis duvarlarında, bazen sadece port-

(19) J. Mécérian, "Le monastère de Saint Simeon le Stylite du Mont Admirable", *Actes du VIe Congrès International d'Etudes Byzantines II*, Paris 1951, s. 299-302.

(20) G. Vikan, "Icons and icon piety in early Byzantium", *Byzantine East, Latin West, Art Historical Studies in Honor of Kurt Weitzmann*, (Eds. D. Moriki - S. Curcic), Princeton 1995, s. 573.

(21) Vikan 1984, s. 67-8.

(22) A. Kazhdan - N. Peterson Sevckenko, "Panteleimon", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Eds. A.Kazhdan et.al.) 3 (1991), s. 1572-3; E. Dalleggio d'Alessio, "Le tombeau de Saint Pantélémon a Nicomedia", *Actes du VIe Congrès International d'Etudes Byzantines II*, Paris 1951, s. 95-100.

(23) Vikan 1984, s. 65, not 1.

(24) S. A. Boyd, "Ex-voto therapy", *AETOS, Studies in Honor of Cyrill Mango*, Stuttgart - Leipzig 1998, s. 18.

(25) Boyd 1998, s.20; J. A. Cotsonis, *Byzantine Figural Processional Cross*, Washington D.C. 1994, s. 52.

Resim 7- Antakya Mucizeler Dağı'nda Aziz Simeon Stylites'in üzerinde yaşadığı sütunun çevresindeki yapı kalıntıları, 5.yüzyıl sonu-6.yüzyıl

Resim 8- Aziz Simeon Stylites ve ona inananlar, II. Basileos'un *Menologionu*'ndan minyatür (272 fols.), Altın vellum üzerine, tampa tekniğinde yapılmıştır.

Resim 9- Aziz Simeon Styli-tes'e adanmış bazalttan kabartma stel, Şam Ulusal Müzesi, 5.-6.yüzyıl ile üzerinde azizin tasvirleri olan eulogia'lar.

re, bazen de gösterdikleri mucizeleri kapsayan kompozisyonlarla verilmiştir. Yaygın olarak Kosmas, Damianos, Panteleimon ve Hermolaos'un tasvirleri yapılmıştır. Bazı yapılarda ise tüm hekim azizler birlikte, yan yana sıralanırken gösterilmişlerdir.

Özellikle şifa bulmak yada minnet borcunu ödemek amacıyla yaptırılmış adak levhaları, ikonalar ve tören haçları üzerinde anargyroi yani hekim azizlerin tasvirleri ile yazıtlar yer alır⁽²⁶⁾ (resim 13). Bizans döneminden günümüze ulaşan adak eşyaları arasında en tanınmış eserlerden birini, Venedik San Marko Kilisesi hazinesinde bulunan, 10.yüzyıla tarihlenen, İmparator VI. Leo'nun mineli altın tacı oluşturur. Bu türdeki adak eşyaları üzerinde sağlık isteği yazısı ve azizlerin büst portreleri, Hıristiyan dini ile ilgili diğer kutsal kişilerle birlikte görülür.

Azizlerin portreleri ile yaşamlarından ibret verici sahnelerin (doğumu, mucizeleri ve şehit edilmeleri) birlikte işlendiği biyografik ikonalarda mevcuttur⁽²⁷⁾.

Anargyroi tasvirlerinde, azizler genellikle hekim pelerini giymiş vaziyette, ellerinde tıp aletlerini koydukları silindir biçimli ya da dörtgen küçük kutularını taşırken veya şehitlik tacını alırken gösterilmişlerdir (resim 14). Bizans tasvir sanatının genel yapısına sadık kalınarak hekim azizler için de karakteristik özellikler yansıtan tipler yaratılmıştır. Aziz Kosmas ve Damianos tasvirlerinde, genellikle koyu tenli, zayıf, kısa saçlı veya bazen tamamen saçsız, orta yaşlı olarak gösterilmişlerdir. Panteleimon ise kumral, dalgalı saçlı genç bir erkek figürü olarak tasvir edilmiştir. Aziz Hermalaos'da genellikle, piskopos veya rahip giysileri içindedir, elinde rulo halindeki kodeksi tutan, orta yaşta sakallı bir erkek figürü olarak betimlenmiştir.

Adları her zaman birlikte anılan Arap kökenli, ikiz kardeşler Kosmas ve Damianos'un, doğum yerleri Aigai (Adana, Yumurtalık)'dır. Daha eski dönemlerde ve Ortaçağ'da Kilikya olarak adlandırılan Silifke-Adana arasındaki bölgede hekimlik yapan, hastalarını hiç bir ücret almadan iyileştiren bu azizler, 3.yüzyıl sonu - 4.yüzyıl başlarında Roma İmparatorları Diokletianus ve Maximianus'un iktidarı döneminde, Hıristiyan olmaları sebebiyle öldürülmüşlerdir. Ölüm günleri olan 17 Ekim tarihi, onların yortularının Hıristiyanlar tarafından kutlandığı gün olmuştur. Rölik olarak adlandırılan kalıntıları, 5.yüzyılda Konstantinopolis'e getirilmiş ve Zeugma (Unkapanı?) ve Kosmidion (Eyüp)'da bu azizlere adanmış en az iki kilise onlar adına inşa edilmişti. Bu tarihte Roma'da da, bu azizler adına, bir kilise yaptırılmıştı⁽²⁸⁾. Ayrıca Üsküdar' yakınlarında da İmparator İustinianus tarafından yaptırılmış Aziz Panteleicpanteleiman'a adanmış Khrysokeros (Altın Kiremit) Kilisesi vardı. Stauros

(26) L. Bouras, The Cross of Adrianople, Musee Benaki, Athens 1979, s. 25; *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1271*, (Eds. H. C. Evans-W. D. Wixom), New York 1997, s. 159-60.

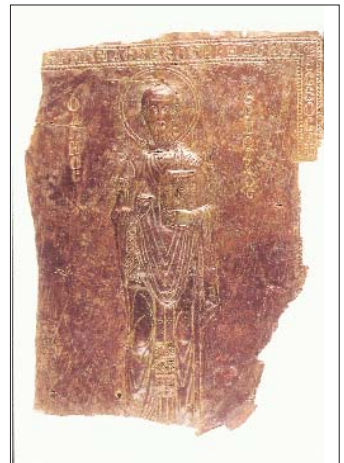
(27) Evans- Wixos 1997, s. 379.

(28) A. Kazhdan-N.Peterson _Sevchenko, "Kosmas - Damianos", *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2 (1991), (Eds. A.Kazhdan et.al.), s. 1151.

Resim 10- Aziz Kosmas ve Damianos ikonası, İstanbul Aya-sofya Müzesi, 17.-18.yüzyıl.

Resim 11- Aziz Panteleimon'un biyografik ikonası, Sina Katherina Manastırı, 13.yüzyıl başları, 102x72 cm.

Resim 12- Aziz Hermolaos'a adanmış plaka, bakır üzerine kabartma ve kazıma, Washington D.C., Dumbarton Oaks Koleksiyonu (87.2 env.no.), 11.yüzyıl başları.

(Beylerbeyi) yakınlarında ise Aziz Hermolaos'a adanmış bir manastır bulunuyordu⁽²⁹⁾.

Aziz Kosmas ve Damianos'un kültü, Bizans İmparatorluğunda büyük bir tapınım görmüştür. Kiliselerin duvarlarında, ikonalar üzerinde betimlenmiş aziz tasvirlerinin, azizlerin kutsal kalıntılarının ya da bu azizleri düşlerinde görenlerin dertlerinden kurtulduklarına dair pek çok mucizevi iyileşme olayının, özellikle 6.-12. yüzyıllar arasında gerçekleştiğine dair hikayeler anlatılmaktadır⁽³⁰⁾. Bu hikayelerden birinde, Aziz Kosmas ve Damianos'a büyük bir tutkuyla bağlı bir kadın, evinin duvarlarını azizlerin tasvirleriyle kaplatır. Çok hasta olduğu bir gün, yatağından iner, sürünerek duvarın yanına kadar gider. Üzerinde azizlerin tasvirleri olan duvardaki sıvayı tırnaklarıyla kazır. Kopardığı sıva parçalarını suya karıştırır ve içer. İçer içmez, şifa bulur. Bu ve buna benzer pek çok hikaye, azizlerin iyileştirici gücüne işaret etmektedir.

Aziz Kosmas ve Damianos'a adanmış kiliseler arasında en ünlüsü, eski adı Kosmidion olan Eyüp'te yer almaktaydı. Bu manastır, ilk olarak imparator II.Theodosius'un yakın arkadaşı olan Paulinus, 5.yüzyılın ikinci yarısında, kent banliyösü Kosmidion'da, kendi mülkü olan alanda inşa ettirmiştir. Kosmidion, Bizans döneminde, kent 14. bölgesi olan Blakherne bölgesine oldukça yakın olan bir kent dışı yerleşim yeridir. Kilisenin yeri kaynaklarda açıkça

belirtilmemektedir. Yeri hakkında bilgi veren VI.yüzyılın ünlü tarihçisi Prokopios'tur. Prokopios, koyun sonunda, oldukça dik bir alanda, Kosmas ve Damianos'a adanmış tapınağı, İmparator Iustinianus'un yatağında hastalığından dolayı neredeyse cansız yatarken ona görünerek iyileşmesini sağlayan azizlere şükran duygularını sunmak için, eski yapıyı tümenden değiştirerek yeniden inşa ettirdiğinden sözetmektedir⁽³¹⁾.

Prokopios'un değerlendirmesinden yola çıkarak kilisenin yerinin, Eyüp Camisi'nin arkasındaki dik yamaç üzerinde olması gerektiği sonucuna ulaşılır. Tarihçi Paschale'in Kroniğinde, kentin 626 yılındaki Avarlar tarafından kuşatılması sırasında Blakhernae'daki kiliselerle birlikte bu yapının da yağmalanıp, tahrip edildiği yazılıdır⁽³²⁾.

Burada var olan dini yapı, İmparator IV.Mikhael tarafından 1041 yılında onarttırılmıştır. Mikhael, görevinden ayrıldıktan sonra da buradaki manastıra girerek, ömrünün sonuna kadar burada keşiş olarak yaşamayı seçmiş ve sonradan buraya gömülmüştür.

13.yüzyılın sonunda VIII. Mikhael'in dul eşi Theodora tarafından kilise bir kez daha restore ettirilmiştir. Kosmidion'daki Kosmas ve Damianos kilisesi, özellikle Bizans'ın son döneminde büyük ilgi görmüş, Konstantinopolis'in fethine kadar tümü değilse bile bazı bölümleri varlığını sürdürmüştür⁽³³⁾.

Resim 13- Edirne'de bulunmuş tören haçı üzerinde, diğer azizlerle birlikte Aziz Kosmas ve Damianos'un tasvirleri bulunmaktadır. Gümüş üzerine savat ve altın yaldız, 10.-11.yüzyıl, Atina Benaki Müzesi (T.A.146 env.no.), 58x46.5 cm.

(29) Prokopios 1994, s. 38; Eyice 1974, s.54

(30) C. Mango, *The Art of Byzantine Empire 312-1453. Sources and Documents*, (Ed. H. W. Janson), New Jersey 1972, s. 138-9.

(31) Prokopios 1994, s. 33-4.

(32) N. Öztaşlan, "Eyüp'ün Kuruluşu ve Fetih Öncesindeki Durumu", *Arkeoloji ve Sanat* 96 (2000), s. 24-5.

(33) A. M. Talbot, "Kosmas and Damianos Monastery", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Eds. A.Kazhdan et.al.) 1 (1991), s. (1151).

Resim 14- Roma, Ss. Cosmas-Damianos Bazilikası, apsis mozaiklerinde İsa'nın yanında Aziz Kosmas ve Damianos, 5.yüzyıl.